

افغانستان آزاد – آزاد افغانستان

AA-AA

چو کشور نباشد تن من مباد
همه سر به سر تن به کشتن دهیم

بدین بوم و بر زنده یک تن مباد
از آن به که کشور به دشمن دهیم

www.afgazad.com

afgazad@gmail.com

Ideological

مسائل آیدنولوژیک

داکتر سها

۱۹ جنوری ۲۰۱۶

نقد قرآن

۲۰

فصل ۳

ناسخ و منسوخ

نسخ چیست؟

ما انسانها در طول زندگیمان و حتی در يك هفته یا يك روز، ممکن است نظیرمان عوض شود. چیزی گفته باشیم یا انجام داده باشیم و سپس متوجه شویم که خطا کرده ایم یا بی دقتی کرده ایم و سپس آن را اصلاح کنیم. یعنی تصمیم یا نظر قبلی مان را کنار می گذاریم و نظر جدیدی را انتخاب می کنیم. هر دو مورد لغو و اصلاح احکام در قرآن وجود دارد. به لغو حکم قبلی نسخ گفته می شود. نسخ روش زیرکانه ای بود که محمد برای گریز از تناقضات موجود در قرآن در پیش گرفت. به این روش هر تناقضی که بین دو آیت احکام قرآن وجود دارد براحتی قابل اغماض است چون گفته می شود آیتی که از نظر زمانی دیر تر نازل شده حکم اصلی است و حکم قبلی را نسخ می کند. نسخ در انسان يك امر طبیعی است. ولی آیا در مورد خدا هم نسخ صحیح است؟ خیر. هیچ کدام از دلایل نسخ و اصلاح در مورد خدا معنی ندارد. خدا می تواند در هر زمان تصمیمی بگیرد که برای همیشه درست باشد. تغییر نظر نشانگر بی توجهی و نا آگاهی فرد در هنگام تصمیم اولیه است و اینکار در مورد خدا امکانپذیر نیست. حتی در انسانهای عادی تغییر نظر مکرر، موجب بی اعتمادی به گوینده می شود و نشانگر ضعف گوینده است. همین نتیجه را محمد هم می دانسته چنانچه در آیت زیر آورده است:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (۱۰۱) نحل

ترجمه: و چون آیتی را به جای آیتی دیگر بیاوریم و خدا به آنچه نازل می کند داناتر است می گویند تو قطعاً دروغ گویی.

بنابراین تغییر نظر مکرر مخصوصاً از خدا قبیح است. اما مفسران برای فرار از این اشکال گفته اند که خدا می تواند حکمش را متناسب با انسانهایی که در زمانها و شرائط مختلف زندگی می کنند تغییر دهد که این تغییر به خاطر ضعف انسانهاست نه ضعف خدا. این مطلب تکیه گاه مفسران برای دفاع از نسخهای قرآنی است. البته حتی با قبول این نظر نیز اگر خدا بتواند حکم را به نحوی بیان کند که مجبور به اصلاح آن نشود، قطعاً بهتر است. این نظر مفسران به طور نظری به ظاهر قابل قبول می آید اما در اینجا در بررسی عینی عده ای از نسخهای مورد قبول، نشان خواهیم داد که

این نسخه‌ها نه ناشی از تدریجی بودن حکم است و نه ناشی از تناسب با وضعیت انسانها در طول دوره نبوت محمد، بلکه ناشی از ناآگاهی است و مؤید آنست که نسخ کار محمد است نه خدا. نشان خواهیم داد که اگر قرآن کار خدا بود، خدا می‌توانسته احکام را به نحوی بیان کند که نیازی به نسخ نداشته باشد. علاوه بر آن، در مورد بسیاری از نسخهای قرآنی اشکالات اساسی دیگری نیز وجود دارد. اول این که بسیاری از آیات منسوخ از قرآن حذف نشده‌اند و به صراحت هم مشخص نشده‌اند. در سنت نیز، همه موارد نسخ، به وضوح و بی ابهام ذکر نشده‌اند. این اشکال موجب ابهام و سردرگمی دائمی در درک قرآن شده است. انسانها دو یا چند آیت را

با احکام متضاد در قرآن می‌یابند و نمی‌دانند چه کنند؟ یا به آیتی تمسک می‌جویند غافل از این که ممکن است نسخ شده باشد. مثلاً اکثر روشنفکران مذهبی به آیت "لا اکره فی الدین" برای اثبات آزادی عقیده در اسلام استدلال می‌کنند و نمی‌دانند که اینگونه آیات با آیات سیف نسخ شده‌اند. طبعاً این ضعف نمی‌تواند کار خدا باشد بلکه کار محمد است که مثل هر انسان دیگری خطا می‌کند. اشکال دوم بسیاری از نسخهای قرآنی آنست که در مواردی اصلاً نیازی به دادن حکم و لغو آن نبوده است، چنانچه در مثالهای آتی متوجه می‌شوید.

به علاوه نسخ با خود قرآن در تضاد است. قرآن در آیات متعددی ادعا می‌کند که کلمات خدا که در قرآن آمده است تبدیل ناپذیرند. مثلاً:

وَإِذْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ نُوْنِهِ مُتَّخِذًا (۲۷) كهف

ترجمه: و آنچه را که از کتاب پروردگارت به تو وحی شده است بخوان کلمات او را تغییردهنده ای نیست (۲۷)

وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۱۱۵) انعام

ترجمه: و سخن پروردگارت به راستی و عدل سرانجام گرفته است و هیچ تغییردهنده ای برای کلمات او نیست و او شنوای داناست (۱۱۵)

..... لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ..... (۶۴) یونس

ترجمه: کلمات خدا را تبدیلی نیست (۶۴)

پس این آیات بیانگر آنند که کلام خدا در قرآن غیرقابل تبدیل و تغییر است. حال به این آیت دقت کنید:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَنْزِلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (۱۰۱) نحل

ترجمه: و چون آیتی را به جای آیتی دیگر بیاوریم و خدا به آنچه به نازل می‌کند داناتر است می‌گویند تو قطعاً دروغ گویی.

این آیت و همچنین بقیه آیات نسخ همگی در تضاد با ادعای تبدیل ناپذیری آیات قرآنند. این تضاد هم مؤید قطعی بر اینست که قرآن ساخته محمد است. حفظ قول و حرف در بین ما انسانها امری اخلاقی و ارزشمند محسوب می‌شود و محمد هم همین ادعا را می‌کند. ولی ما انسانها وقتی در تنگنا قرار می‌گیریم یا منافعمان به خطر بیفتد از حرف و قول قبلی خود می‌گذریم و سعی می‌کنیم این تغییر قول را موجه جلوه دهیم. این دقیقاً همان کاری است که محمد کرده است و به خدا نسبت داده است.

این اشکالات و اشکالات دیگری که در مورد نسخهای خاص ذکر می‌کنیم، نشاندهنده آنست که نسخهای قرآنی کار محمد است نه خدا.

محمد در اثر ناآگاهی و ضعفهای دیگر، مثل هر انسان دیگری نظرات و احکام خودش را تغییر می‌داده و آنها را به خدا نسبت می‌داده است. بنابراین وجود نسخ در قرآن يك دليل قطعی بر اینست که قرآن ساخته محمد است نه خدا.

آیات نسخ

در قرآن در دو آیت، حکم نسخ آمده است:

وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُنَزَّلُ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (۱۰۱)

ترجمه: و چون آیه ای را به جای آیه ی دیگر بیاوریم و خدا به آنچه به نازل می کند دانانتر است می گویند تو قطعاً دروغ گوئی.

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ (۱۰۶)

ترجمه: هر حکمی را نسخ کنیم یا آن را به [دست] فراموشی بسپاریم بهتر از آن یا ماندنش را می آوریم مگر ندانستی که خدا بر هر کاری تواناست (106)
بر اساس این دو آیه بعضی از آیات قرآن نسخ (لغو) شده اند یا کلاً فراموش شده اند.

نسخ بر سه نوع است: ۱

اول: آیاتی که هم حکم و هم نوشته آنان از قرآن نسخ شده اند. در حقیقت این آیات فراموش شده اند. چنانچه در آیه ۱۰۶/۲ آمده است:

بعضی آیات فراموش شده اند. از این مورد زیادند مثلاً:

- از انس بن مالک (و دیگران) نقل شده که در قرآن سوره ای به اندازه

سوره توبه وجود داشت که ما همه آن را فراموش کرده ایم به جز این آیت: "لو كان لابن آدم واديان من ذهب لابتغى إليهما ثالثا ولو ان لهما ثالثا لابتغى اليه رابعا ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب ويتوب الله على من تاب" ترجمه: اگر برای آدمی دو وادی از طلا وجود می داشت او به دنبال سومی می رفت و اگر سه تا داشت به دنبال چهارمی می رفت. شکم آدمی را جز خاک پر نمی کند و خدا کسی را که توبه کند می بخشد.

- نقل شده که سوره احزاب در زمان حیات پیامبر شامل ۲۰۰ آیت بود ولی در قرآن فعلی همین مقدار (۷۳ آیت) باقی مانده است. ۲

- از ابن عمر نقل شده که هیچ يك از شما نباید بگوید که من همه قرآن را در اختیار دارم. چه می داند که کل قرآن چیست؟ از قرآن مقدار زیادی از دست رفته است. ۳

- در روایت دیگری آمده است که آیت رجم "إذا زنى الشيخ والشيخة فارجموهما البتة نکالا من الله والله عزيز حكيم" هم جزو سوره احزاب بوده است ۴ (که الان در قرآن نیست)

- همچنین روایت شده که آیت زیر نیز بر محمد نازل شده که در (قرآنهاى فعلی نیست) ۵

"إنا أنزلنا المال لإقام الصلاة وإيتاء الزكاة ولو أن لابن آدم واديا لأحب أن يكون إليه الثاني ولو كان له الثاني لأحب أن يكون إليهما الثالث ولا يملأ جوف ابن آدم إلا التراب ويتوب الله على من تاب"

- از ابو موسی اشعری نقل شده که ما سوره ای مشابه مسبحات را می خواندیم سپس ما آن را فراموش کردیم من فقط این آیت را از آن سوره حفظ دارم " یا ایها الذین آمنوا لا تقولوا مالا تفعلون فتکتب شهادة فی أعناقکم فتسالون عنها یوم

القیامة" ۶

- از ابن عمر نقل شده که دو مرد سوره ای را که پیامبر برای آنان خوانده بود مکرراً می خواندند. شبی برای نماز برخاستند و قادر به خواندن حرفی از آن سوره هم نشدند. این مطلب را به پیغمبر گفتند پس پیغمبر گفت اینها

از مواردی هستند که نسخ شده اند و فراموش شده اند. ۷

- از ابن عباس نقل شده که گاهی در شب بر پیغمبر وحی نازل می شد و در صبح آنرا فراموش می کرد پس خدا آیت

۱۰۶/۲ آیت نسخ را نازل کرد. ۸

- در صحیح بخاری ج ۵ حدیث ۵۹۶۷ آمده است: عن عائشة رضی الله عنها قالت سمع النبي رجلاً يقرأ في المسجد فقال رحمه الله لقد اذكرني كذا وكذا آية أسقطتها في سورة كذا وكذا.

ترجمه: عایشه گفت. پیامبر روزی شنید که کسی در مسجد قرآن می خواند. پس گفت خدا او را رحمت کند که آیات فلان و فلان را به یاد من آورد. آیه ای را که از سوره فلان انداخته بودم.

این حدیث به صراحت نشان می دهد که محمد آیه ها را فراموش می کرده نه به خاطر نسخ بلکه به خاطر انسان بودنش.

اینگونه فراموش کردن مؤید اینست که قرآن ساخته شخص محمد بوده است نه خدا. و گرنه خدا نمی

گذاشت که آیاتش فراموش شود.

در مجموع نازل کردن و فراموش شدن آیات مورد تأیید قرآن و سنت است. به نظر می رسد اینهم ترفندی بوده است از جانب محمد. چون محمد خود آیات را می ساخته است و طبعاً مثل هر انسان دیگری بعضی را فراموش می کرده است و یا در طی زمان توسط خودش و یا دیگران فراموش می شده اند. محمد می خواسته مردم متوجه این جنبه بشری قرآن نشوند بنابراین آن را به خدا نسبت داده است. و گرنه خدای دانا نیازی به فراموشاندن ندارد. چیزی که ارزش ندارد خدا آن را اصلاً نازل نمی کند نه این که آنرا نازل کند و بعد آن را از ذهن افراد پاک کند.

دوم: آیاتی که نوشته آنان از قرآن حذف شده ولی حکمشان باقی است. مثل آیت رجم:

-الشيخ والشيخة إذا زنيا فارجموهما البتة نکالا من الله والله عزيز حكيم.

ترجمه: مرد و زن همسر دار اگر زنا کردند آنان را حتما رجم (سنگسار کنید)، جزائی است از جانب خدا و خدا عزیز و حکیم است.

این نوع نسخ بسیار غیر معقول است. اگر حکمی درست است و لازم الاجراء است پس چرا باید نوشته حکم در قرآن حذف شود؟ این نسخ نیز نمی تواند کار خدا باشد. خدا چنین کار غیر معقولی انجام نمی دهد.

سوم: آیاتی که نوشته آنان در قرآن وجود دارد ولی حکمشان نسخ شده است. این آیات بسیار زیادند. برای یافتن آنان می

توانید به کتب متعدد ناسخ و منسوخ مثل، "الناسخ والمنسوخ فی القرآن الکریم، تألیف: علی بن أحمد بن سعید بن حزم الظاهری أبو محمد" و "المصنفی من علم الناسخ و المنسوخ، تألیف: عبد الرحمن بن الجوزی أبو الفرج" مراجعه کنید.

این نسخ هم بی معنی است. باقی گذاشتن آیتی در قرآن که آن را باید خواند ولی نباید عمل کرد. اینکار بیهوده، نمی تواند کار خدا باشد.

نسخ قرآن به سنت و نسخ سنت به قرآن (مثل تغییر قبله) هم وجود دارند که در این کتاب مورد بحث قرار نمی گیرند.

در اینجا ما عده ای از موارد مهم نسخ مورد قبول اکثر مفسران را بحث می کنیم.

ادامه دارد

- ١ - لناسخ والمنسوخ فى القرآن الكريم، تأليف : على بن أحمد بن سعيد بن حزم الظاهرى أبو محمد، دار النشر : دار الكتب العلمية - بيروت - ١٤٠٦ ، الطبعة :الأولى، تحقيق: د. عبد الغفار سليمان البندارى
- ٢ - الاتقان فى علوم القرآن، تأليف سيوطى، ج ٣، ص ٨١- ٨٥
- ٣- همانجا ٦٦/٢
- ٤ - الاتقان فى علوم القرآن، تأليف سيوطى ٦٦/٢
- ٥ - همان ص ٦٧
- ٦- همان
- ٧- همان ص ٦٨
- ٨ - اسباب النزول ص ١٩